

КОВАЛЕНКО Наталія Дмитрівна
(Кам'янець-Подільський, Україна)

Регіональні особливості фразеології говірок Чорнобильської зони

Фразеологія української мови зберігає багатоаспектну інформацію про наш етнос, його звичаї, ідеали, допомагає зрозуміти закони буття та місце людини у всесвіті. Вивчати фразеосистему мови неможливо без залучення всіх фразем, які побутують в окремих ареалах. В умовах наслідків процесів індустріалізації та урбанізації, що спричинили екологічні катастрофи, маємо втрати цілих мовно-культурних територій, тому важливо залучати всі фіксовані дані про зниклі мікросоціуми до наукових описів.

Прикладом усвідомлення діалектологами важливого значення і невідкладності збереження мовно-культурного образу зони Чорнобильської катастрофи є записані у 1994–1996 рр. тексти зв'язного мовлення з уст переселенців [ГЧЗ]. Метою нашої статті є опис фразем, виявлених у матеріалах названої збірки, із метою залучення їх до емпіричної бази української мови, досліджень діалектних фразеосистем.

Попри посилений інтерес науковців до ареальної фразеології, матеріали з різних регіонів досі недостатньо зафіксовано й опрацьовано.

Діалектну фразеологію північного наріччя виявлено й досліджено досить нерівномірно. Найменше на сьогодні зібрано інформацію про фразеологію Східного Полісся. Найретельніше описано побутування фразем у західнополіських горах, зокрема: Г.Л. Аркушин у виданні “Сказав, як два зв’язав” [1] подав народні вислови Західного Полісся (разом із Берестейщиною та Підляшшям), у його ж “Словнику евфемізмів, уживаних у говірках та молодіжному жаргоні Західного Полісся і західної частини Волині” [2] теж подано сталі діалектні вирази; З.С. Мацюк у словнику “Що сільце, то нове слівце” [Мацюк] зафіксувала оригінальні фразеологізми, а також прислів’я та приказки з території Волинської та Рівненської областей, використовуючи ідеографічний опис і подання одиниць за ключовим словом. На прикладі однієї говірки (с. Лучанка Овруць-

кого р-ну Житомирської обл.) П.П. Грищенко проаналізував діалектні ідіоми й паремії [5].

Майже вісім тисяч стійких народних порівнянь Середнього Полісся та суміжних територій подала Г. М. Доброльожа у словнику “Красне слово – як золотий ключ” [7], який побудований за ідеографічним принципом із використанням транслітерації фонетичної транскрипції. Фразеологія, що відбиває не тільки рівень духовного життя людей, а й історичний матеріал про носіїв говірки, їх звичаї, ідеали та сподівання, подано у “Фразеологічному словнику говірок Житомирщини” Г.М. Доброльожі [7].

Ю.В. Громик систематизував фразеологізми середньополіської говірки с. Липно Ківерцівського р-ну Волинської обл. за першим словом, зберігаючи фонетичні та акцентуаційні особливості, наприклад: *бóмкнут*, *йак куз'ол у вóду* ‘сказати щось недоречне’ [6, 153]; *буй'ац:а*, *йак тур'ишн'о мурóзу* [6, 153]; *вісмуктат'с п'а́лца* ‘вигадати’ [6, 154]; *зуд'ут*, *йак п'чóли в з'у́лийу* [6, 155]; *д'єрти гóлуву вікшиий вбóрней* [6, 156].

Досліджують фразеологізми Полісся та суміжних територій і білоруські фразеологи В.І. Коваль [10], В.М. Косцючик [8; 9], Г.Ф. Юрченко [10].

Цінний матеріал частково представлений у словниках діалектної лексики, наприклад, у “Словнику поліських говірок” П.С. Лисенка [СПГ]. Зазначимо, що лексика та фраземіку цього ареалу було записано, як зазначив укладач, у 1947–1963 рр. Особливу цінність мають матеріали з 8 сіл Поліського р-ну та 10 сіл Чорнобильського р-ну Київської обл., що зазнали екологічної катастрофи. В аналізованому словнику подано лексику з таких сіл, як Денисовичі, Луб'янка Поліського р-ну, Річиця та Степанка Чорнобильського р-ну Київської обл. Саме зразки зв'язного мовлення з цих територій уміщено в збірнику “Говірки Чорнобильської зони: тексти” [ГЧЗ]. Зауважимо, що матеріали словника вміщують окремо виділені діалектні фразеологізми, що сформовані у словникові статті, наприклад:

В'ЛЯГИ, тільки мн. Час, коли люди лягають спати. ◇ У ПУЗЬНІЄ В'ЛЯГИ – пізно вночі (с. Буда-Варовичі Поліського р-ну Київської обл.) [СПГ, 47];

ЛЯГ, ЛЯГМ, у, ч. Час, коли люди лягають спати. ◇ ДО ПІЗНЬОГО 'ЛЯГУ (ЛЯГМУ) – допізна (с. Кливини Поліського р-ну Київської обл.) [СПГ, 119];

'ОЧЕРЕДЬ, і, ж. – черговість пастухів. ◇ 'ПАСТИ
'ОЧЕРЕДЬ – по черзі бути пастухом корів колгоспників
(сс. Кливини, Буда-Варовичі Поліського р-ну Київської обл.)
[СПГ, 147]. У “Словнику західнополіських говірок” Г.Л. Ар-
кушина [СЗГ], на підставі записів 1980–1999 рр., зафіксовано:
ОЧИРИТЬ ['очирит'] -д'і, ж. ‘черга пасти корів’. В нас ни
'кажут ко'л'ейка – в нас пасти очирит' с. Липно Ківерців-
ського р-ну Волинської обл., ['очерет'] – с. Сильно Ківерців-
ського р-ну Волинської обл. [СЗГ 2, 20].

Важливо, що інформативні матеріали знаходимо і в ілю-
страціях словникових статей П.С. Лисенка, наприклад:

'КУХТЕЛЬ, я, ч. Стусан, штурхан. Вун йо'му *нада'ваў*
'*кухтел'іў* (с. Кошівка Чорнобильського р-ну Київської обл.)
[СПГ, 111];

ПРИДИ'БАХА, и, ж. – вигадка, небилиця. От 'баба
при'ди'бахи роз'казуіе (с. Володарка Поліського р-ну Київ-
ської обл.) [СПГ, 173] та ін.

У збірнику текстів діалектного мовлення “Говори укра-
їнської мови” [Говори] подано зразки живого мовлення із
сс. Машеве і Ладижичі Чорнобильського р-ну Київської обл.,
сс. Мартиновичі та Поліське Поліського р-ну, записані ще в
60-х рр. ХХ ст. На жаль, у цих текстах не вдалося виявити
фразеологічних одиниць, що, на нашу думку, можна пояснити
такими причинами: 1) надзвичайно короткими розповідями
інформантів; 2) переважанням переказів фольклорних текстів
(казок); 3) неписаною заборонаю висловлювати власні емоції
та почуття, критично чи іронічно щось чи когось оцінювати.
Загальновідомо, що власне фразеологізм не стільки може на-
зивати предмет, явище, особу, скільки зображує його багато-
аспектно, з усією різноманітністю конотативних значень.

У досліджуваних текстах 60-х рр. ХХ ст. виявлено фра-
зеологізм *за мо'йеу 'памет'у* зі значенням ‘у період свідомо-
го життя’: *се'ло було ма'лен'ке // гр'ез':іе було ба'гато // по*
ту 'вулку за мо'йеу 'памет'у се'лі'лі'се 'л'уде (с. Мартинови-
чі Поліського р-ну) [Говори, 114]. У збірці текстів “Говірки
Чорнобильської зони” (записи 1994–1996 рр.) знаходимо: *Йа*
ў ко'л'госп'н'е^а ро'б'іла / ал'е так / пр'і^а мо'йіі 'памет'і йе'но
от йа за^ос'тала [ГЧЗ, 50]; *Ну ў нас ру'салкам'і нази'вал'і / це*
ка'л'іс'було ж та'к'е'л'уд'і шо 'бачіл'і ру'салок за / ну н'е пр'і^а

ма'йой 'нам'ам'і це шче рас'кази'вал'і там 'баб'і [ГЧЗ, 125]; *Д'е'н'ісов'іч'іу / н'е^а з'найу / 'дон'ка / йа 'ц'ого / н'е схо'жу ўже / н'ікол'і н'іх'то н'е наз'і^аваў / н'і^е / н'е було то'кого / шоб пр'і^а'нашой 'нам'е^ат'і* [ГЧЗ, 23]; *Ну 'ран'ше ў нас це в'іход'іло / це ўже пр'і 'нашей 'нам'ам'і / у'же ж і м'і в'іход'іл'і / і ну то так ад'івал'іс'е а'д'іца / дак ну ў 'кого ўже шчо було / там да'пу'ст'ім п'лат':е* [ГЧЗ, 129]. Зауважимо, що аналізований фразеологізм є часто вживаним у діалектних текстах, тому що поняття *час*, його виміри та протяжність є однією з поширених асоціативних ліній метонімічного фразеотворення. Зіставляючи з матеріалами інших українських говірок, спостерігаємо високу “говірковість” цього фразеологізму – здатність при однаковій структурі виявляти фонетичні, акцентуаційні, морфологічні та синтаксичні територіальні особливості, порівняймо: волинські – *бо 'маіе цеї / кос'т'ум / 'доц'а / за 'мейі 'нам'ам'і / кос'т'ум / йак кол'ис' ка'зали / каш'кет / бу'кет 'коло каш'кета / бу'кет буў це^а'го / на з'руд'ах / і 'коло каш'кета кол'ис' буў ше / хо'дили те'го* (с. Щиборівка Красилівського р-ну Хмельницької обл.); гуцульські – *за мёне, за свої пáмяті* [ГС, 268]; буковинські – *кол'ис / за 'моїі 'намн'ати / паруп'ки й діўчата си зби'рали на вечор'ниці* [БГ, 321]; наддністрянські – *кол'и ше у даўни'ну то с'в'аш'ченик да'ваў так 'ім'я / ў йа'к'ий ден' родилас'а ді'тина // а ўже за 'моїі 'пам'яати / то ўже 'родич'і хто хт'іў виби'рали ім'л'а* (с. Стрільківці Борщівського р-ну Тернопільської обл.); закарпатські – *за мо́йу пáмн'ам' тоўды наро́д ду́же т'áшко жи́ў / ни ўто шчо типі́р* [УЗГ, 92].

Найбільш цінний, не відірваний далеко в часі, відтворений точною фонетичною транскрипцією матеріал для вивчення мовної системи втрачених говірок, зокрема їх фразеологічного складу, містить збірник текстів “Говірки Чорнобильської зони” [ГЧЗ]. У зафіксованому мовленні з кількох базових говірок, які сьогодні класифікують як переселенські острівні в новому діалектному оточенні, можна виділити фраземи на позначення почуттів, настроїв, уявлень, внутрішніх переживань мешканців Середнього Полісся.

Серед уміло вжитих у спілкуванні фразеологічних одиниць, що концентрують головну думку і, як правило, не потребують уточнень і роз'яснень, вирізняємо такі, що збігаються з кодифікованими в словнику української літературної мови:

1. *От вер'тица ж / де вун похо'рон'ан / ну вер'тица ж у голо'в'і / не можу ўз'думат' / чи у Лит'в'і чи / ў 'Нал'чик / а / 'город 'Нал'чик / ў 'горо'д'і ў тум по'хо'рон'ани* [ГЧЗ, 216–217] – у літературній мові *вертиться* (*крутиться*) *в голові*.

1. У кого. Хто-небудь ніяк не може пригадати щось. 2. Постійно, весь час виникає у свідомості кого-небудь [ФС 1, 72].

2. *Ў ме^ан'е^а 'тоже 'д'євочка так п'лакола ї Во'лод'а п'лакоў / шоб'йа йшла вер'б'і'в' нало'мала / ну^о йа / н'е ло'мала / йа^о ўже зо'була / шо т'реа ро'бит' / йа^о це ў 'голову н'е бе'ру // 'Богу мо'л'ус'а^е* [ГЧЗ, 70] – у літературній мові [і] *в голову* (*в думку*) *[собі] не брати*. Не думати, не здогадуватися про що-небудь [ФС 1, 57]. У сучасному говірковому мовленні суміжної території зафіксовано *в голові не покладати* 'не думати про щось' *Чр Жт.* [Доброльожа, 43].

3. *Ну сто дво'руў у наз було / це рас'к'ідал'і на п'ат'с'о'л' так з'найіт'е йак ду'ша бол'іт' / ток'і п'лачом // о'це та'ке* [ГЧЗ, 99] – у літературній мові *душа болить*. Хто-небудь дуже переживає, страждає з якогось приводу [ФС 1, 277]. Зауважимо, що кількісно переважають саме вирази, що відбивають негативні переживання (відчай, занепокоєння, хвилювання тощо), наприклад, у говірках Житомирщини: *душа горить* 'хвилюватися'; *душа кипить* 'обурюватися, бути невдоволеним'; *душа пече* 'непокоїти' [Доброльожа, 66].

4. *То ўже здо'роўйа не'ма // ўже ш'і'с'ат'с'о'ми' пош'т' / ш'і'с'ат'шес'ц' / ш'і'с'ат'с'о'ми' о'д'о на но'су* [ГЧЗ, 143] – у літературній мові *на носі*. Скоро, незабаром [ФСУМ 2, 558]; у західнополіських говірках – *на нусу* 'незабаром' [1, 108].

5. *А 'пот'ім пажан'іл'іс'і // і с'е наші'лас' у м'єн'є / ка'зал'а тої / 'д'ет'і у м'єн'є бу'л'і / а 'тійе ж па'г'ібл'і 'д'ет'і ма'л'єн'к'і'є / а с'є с'а ад'на ас'талас'йак 'пал'єц* [ГЧЗ, 196] – у літературній мові як (*мов, ніби*) *палець*. Без сім'ї, без рідних, без близьких і т. ін. 2. Уживається для вираження великої міри якоїсь ознаки, якості і т. ін. [ФС 2, 604].

6. *Похо'д'іла т'рох'і да шос'то мн'є / ш'кола ў 'голову не йшла п'раўда мо'йа 'матка та'ко бу'ла / у на'чал'ств'і* [ГЧЗ, 257] – *не йде в голову*. Хто-небудь не засвоює, не сприймає, не запам'ятовує що-небудь [ФС 1, 358]. *Можу пошчи'тат'кол'ко 'хочте г'рошеї / а так не 'л'езло мн'є ў 'голову н'і'чого / да то / і це так нам було е'ге* [ГЧЗ, 257] – *не лізе в голову*. Не сприй-

мається, не запам'ятовується, не засвоюється щось; не можна зрозуміти чого-небудь [ФС 1, 435].

7. *А шче м'ї ў мага'з'ін'ї по'чулі шо шос' там зор'валос' / ми' не ў 'курс'ї д'їла бу'ліи* [ГЧЗ, 217] – у літературній мові в курсі чого. Добре обізнаний з чим-небудь, поінформований про щось і т. ін. [ФС 1, 406].

8. *А от 'посл'е' во'їни / 'йакос' у'се зак'ри'лос' / у'се пош'ло 'йак п'їд'земл'у / 'посл'е во'їни / ў 'того 'родств'ен':їка / ў 'того чол'о'в'їка / ў 'того б'рата не с'тал'о / то сест'ри'* [ГЧЗ, 238] – у фразеологічному словнику як крізь землю провалитися (піти). Раптово, безслідно зникнути [ФС 2, 704].

Отже, вживання поданих фразеологічних одиниць обґрунтовує їх всенародний тип, водночас текстово зорієнтована фіксація матеріалу підтверджує фонетичні визначальні риси середньополіського говору, а також здатність фразем утримувати ці риси в складі компонентів: 'л'езло, 'пал'ец, бол'їт, н'е бе'ру. Акцентуаційні ознаки теж виразно виявлені як у власне зв'язному мовленні, так і в компонентах фразем: вер'тища, на но'су.

Приклад вживання словотвірних діалектних рис теж знаходимо в компонентному наповненні фразеологізмів, наприклад: у літературному стандарті – *відлягло (відійшло) від душі*. Хто-небудь відчув полегшення, спокій, перестав тривожитися, хвилюватися [ФС 1, 123]; у говірках Житомирщини – *відлягтися від душі* 'полегшати'. *Нр Жт.* [Доброльожа, 66]; у Чорнобильській зоні зі значенням 'полегшало' – *то так пр'їтас'куїє / шо заб'е'рус' / 'утром і по'їхаў ту'ди // ден' там по'буду / по / позаме'тайу / пов'їч'їш'чайу / там попр'їб'їрайу / шоб усе бу'ло окур'атно //... Так з душ'ї б'ї'наче з'л'аже т'рошки / ад'л'аже од'душ'ї так / от // 'важко / ста'рушка / 'тоже бол'їїє 'часто / 'часто бол'їїє / к'репко голо'ва ў 'їе бол'їїт' / от* [ГЧЗ, 143].

Інформацію про емоційність та експресивність фразем у традиційному мовленні доповнюють факти вживання компонентів-діалектизмів, наприклад: *На том / на кор'тошци на той / не'ре'б'їрал'ї ка'гати' ти'їє кор'топл'ї / 'ка" / н'ї'ма н'е'чого ст'рашного / шо ви' / 'ка" / 'пан'їнку пус'каїт'е / от / у'же ўс'е аку'в'їруйкц'а / а йон шче н'и пус'каїє* 'лякати когось' [ГЧЗ, 79]; *'Жи'то о'так ў од'ну с'торону похил'їлос' / 'ви'тер та'к'ї за'дуў / дак / на 'мене ўже 'мама 'каже / хо'д'їм 'дон'ку*

до'дому / да по'будем 'дома / а то'ди нар'вем то'го 'з'іл':а / дай а'кес' 'каже / аж / мо'роз по'ко'т'іу' / са'ма 'л'ічно йа 'бачила 'дуже злякатися' [ГЧЗ, 325] – у літературній мові мороз пробіг по кому. 1. Комусь раптом стає холодно, когось охоплює озноб. 2. Хто-небудь стає на деякий час нерухожим, завмирає, ціпеніє від страху, хвилювання [ФС 1, 508].

Іншу групу фразеологізмів наповнюють одиниці, значення яких є локальним і не підтверджується в суміжних говорах та літературній мові: Во'ни нам за'в'іду'ють' шо у' нас 'дом'ік'і ха'рошийе да в по'ганом 'м'іст'е / хоч' 'чисто / не за'росше / а в йїх у'же там он йак по'шоу' / дак у'же хот' 'возом йїд' // там не 'видно н'і'чого [ГЧЗ, 304]. У розповіді інформанта виявлено фразу хоч возом їдь, вживану зі значенням 'занедбана, неохайна територія', яке не зафіксоване у лексикографічних працях: хоч возом переїдь 'вперта людина'. Ан Жт. [Доброльожа, 29]; хоч возом переїдь 'неможливо переконати кого-небудь в чомусь' [ФС 2, 616]; хоч возом заїжджай 'дуже широкий, навстіж розкритий' [ФС 1, 305].

Заміна лише одного компонента іншим лексичним варіантом свідчить про рівень мовної вправності носія говірки, підтверджує лінгвокреативну дійсність, коли інтегрується минуле і сучасне сприйняття світу.

У літературному стандарті фразеологізм *прийти / приходити в голову* зафіксовано у двох значеннях: 1. З'явитися, виникнути (про думки, здогади і т. ін.). 2. Задумати, надумати щось зробити (про плани, дії і т. ін.) [ФС 2, 692]; на Житомирщині – *прийшло в голову* 'раптово спало на думку' Жт Жт. [Доброльожа, 46], *взбрело в голову* 'пригадати щось недоречне' Нр Жт. [Доброльожа, 43]. Із тексту досліджуваної збірки семантику виразу *но 'голову на'б'ігло* визначаємо як 'раптово спало на думку; раптово зрозуміти': У нас но'пр'і'м'єр / то'ке м'є'н'і 'зарез но 'голову на'б'ігло / н'є да'ї Боже / заго'р'іце по'жар / то у' н'і' о'д'і'н чо'ло'в'ік / ро'у'но'ду'щ'н'і'м / от то'кого д'і'т'ат'і'н / ото'к'і' у'же хлопчу'кі й муш'чин'і / н'є 'буд'є ро'у'но'ду'щ'н'і'м [ГЧЗ, 54–55].

Фразема *одне (одно) до одного* в українській мові вживається при вказуванні на поступове наростання, нагромадження чого-небудь, перев. неприємного, небажаного; все це [ФС 2, 580], у говірках Чорнобильської зони зміна компонен-

та *одного* на варіант *другого* спричинила розвиток семантики 'дружно жити, в злагоді': *А^о 'наши 'л'уд'і 'йедут' / із ма^о'шини позс'какувал'і муж'чини / до^а'ваї ту'шит' по'жар // у нас 'л'уд'і 'бул'і од'не до д'руго^о* [ГЧЗ, 55].

Зауважимо, що ареальна характеристика фразеологічних одиниць усе ж залишається релятивним видом інформації, оскільки лише додаткові вичерпні свідчення про їх поширення уможливають висновки про ареал побутування як власне фразем, так і їх компонентів.

Наявність системних зв'язків на рівні фразеології (навіть у невеликій кількості текстів) підтверджує багатство перекладів національно та територіально-специфічних ситуацій, побуту, вірувань та звичаїв, наприклад, зі значенням 'не мати звичаю; не прийнято' зафіксовано *не йде в резонт і не було моди: Н'е / то соу'с'ом дру'ге / то соу'с'ом дру'ге / дру'гого 'сорту гр'іб'і / груз'ди / то та'ке / то н'е йш'ло ў нас у ре'зонт / н'е / н'е / те н'е йш'ло ў нас у ре'зонт / а це но ўнас хо^адо'в'е / це'б'і'єли' гр'іб на 'п'ервом х'вонт'е'і* [ГЧЗ, 109]; *Н'і / була' мода та'ка / шо заси'пали' пес'ком / на'воз'іл'і ту'да / ну / 'земл'у / в'ер'н'е'і / заси'пали' го'р'ішча / от / н'іх'то / не / це не було' моди'і' даже там / шоб з'л'іно'і 'в'іб'іт' так йак точ'ка там чи' шо не було* [ГЧЗ, 147]. Вираз *взяти моду* зі значенням 'мати звичку' зафіксовано на території Житомирської обл. *Кс Жт.* [Доброльожа, 110].

Фразеологічний фонд говірок Чорнобильської зони є самобутнім у своїй основі і репрезентує найрізноманітніші сфери буття, що підтверджує група одиниць, які на сьогодні не зафіксовані в інших джерелах:

як мертвого з лави 'швидко забрати': Та'к'і за'кон буў / шо 'кажут хва'тайе йак 'мертвого з 'лави шоб не ле'жало во'но [ГЧЗ, 248];

за німу стіну заступити 'сумувати; перестати веселитися, співати': Ка'н'ешно / ў нас на'род спе'ваў / у нас на'род спе'вучи // а йак с'да пере'їхали / дак с'уда пере'їхали за 'н'іму с'тену засту'п'іл'і / ўс'о обрушило'с' [ГЧЗ, 290];

голова не підіймається 'сумувати; тужити за батьківщиною': ... то там ўже во'ни повесел'аце / поспе'вайут' / а так голо'ви' / л'уд'і не 'хочут' пуд'і'мат' / 'весело / голо'ва не пуд'і'маеце / шо 'род'іну'к'інуў да при'їхаў с'уда / голо'ва не 'хочет / не 'тол'ко спе'ват' / а не 'хоче пуд'і'маце [ГЧЗ, 290];

нема миру (в кому) 'злий': Уже ўс'і ру'салк'і ў л'уд'ах поў'лаз'іл'і / ўже ўсе зло ў л'уд'ах // 'дома бу'л'і сер'д'ітійе / а тут іш'че 'н'ерви поваго'н'ал'і / да ішче сер'д'іт'ейішійе // **не'ма 'м'іру н'іде** // н'і ў сво'ііх 'д'іт'ах / н'і ў л'уд'ах / н'і ў ку'м [ГЧЗ, 287].

Виявлені фразеологізми мають свою семантичну структуру і творяться для конкретизації та експресивно-емоціональної характеристики вже названих словами фактів чи явищ.

Зазначимо, що мовна палітра говірок Чорнобильської зони не вичерпується лише фразеологічними одиницями. Судження, у яких відбиті спостереження людини над природними та суспільними явищами (часто однакові не лише в говорах однієї мови, а й у багатьох народів), оформленні в усному мовленні у прислів'я і приказки. Як будь-які речення, такі мовні одиниці характеризуються інтонацією завершеного повідомлення, смисловою цілісністю висловленої думки і слугують для загальноприйнятої ситуативної оцінки: *А йа 'думайу шо хто йо'го там 'в'іворожіў / йа н'е 'в'ер'у ц'е'му шо ва'рожіт' / **йак н'е'ма ш'час'т'а дак т'е н'е пр'іворожі** / 'кажут' 'род'іца чала'век і Бог ш'час'т'а да'іе* [ГЧЗ, 130]; *С'лава 'Богу / шо 'доч'ка / йак б'і х'лоп'ец / то йа б н'е ж'іла / а так 'доч'ка / та от жи'ву // ка'заў тої н'е с'ак то так так і жи'ву // с'е та'к'е о // так й ара'д'іла сва'йу д'іт'іну* [ГЧЗ, 186]; *'Горе ўсе на'учит' / йак 'кажут' 'горе калі'ч'і на'учи'т' 'йісти / та і нас / м'і ж прожи'лі ў сво'іи 'годи і 'золот і 'холод і воїну* [ГЧЗ, 221]; *'Дак йа 'начал'і ро'б'іт' / н'е 'в'ішло н'і 'торби н'і груш / 'торба под'ралас' мене / а г'руш'і согн'іл'і чи по'йіл'і / ну / 'ето / 'ето **і см'іх і гр'іх*** [ГЧЗ, 304]; *По'ле'чу ру'кам'і / о'це пово'д'у / поле'чу / ішче ж йа і словами ви'го'варуїу / полу'чу / поле'чу / о / гле'д'і чоло'в'іку й по'може / **н'і зс'ул'а н'і зтул'а** / у'же й пом'гло чоло'в'іку / ўже й 'добре с'тало* [ГЧЗ, 295]. Мета-мовна свідомість діалектоносіїв, які намагаються бути зрозумілими для слухача, може додатково коментувати особливості вживаних конструкцій загалом через використання формул: 'кажут', ка'заў тої, йак 'кажут' та ін.

У мовленнєвому обігу поліщуків є ще велика група традиційних формул-примовок, якими вони послуговуються в певних комунікативних ситуаціях: *От у ме'не / 'одо дн'уў два / два 'рази наш буў / ч'і йо'го 'б'ілка ухва'т'іла / од 'водк'і / со'бака*

його з'найє / і сем'ю ро'зо'знаў [ГЧЗ, 295]; А пр'їали / та'ко вер'єтена / а друга самоп'радкой' / с'мі'че / іс то'го / із 'л'ону / іс 'того шо нак'радем / 'буду по п'раўд'є ка'зат [ГЧЗ, 346]; 'Боже мо'ї с'в'їте мо'ї я 'чувств'їю / мн'є' ні повер'нуца не 'можна / ні 'шо на с'в'єт'і / от от 'душит ме'не / пон'ї'маєте це 'чесно ка'жу шоб'я 'даже с'мерт'і так прож'дала / по п'раўд'ї йак'я вам п'раўду ка'жу [ГЧЗ, 259]; 'Тико потан'цуйут / а то насмий'ємос' за 'вечор шо ї'господ'ї й мал'їйє й стар'їйє / ї шо 'хочте [ГЧЗ, 230]. Такі діалектні тексти досліджуваних говірок (індивідуальні та неповторні) можуть бути оцінені як матеріал для вивчення кореляцій тексту та стійкого виразу, комунікативних ситуацій між співрозмовниками.

Пізніші записи (1997–2001 рр.) великого масиву текстів із Чорнобильської зони подано у двох частинах книги “Говірка села Машеве Чорнобильського району” [4]. Мешканці цього села після катастрофи 1986 р. були компактно переселені в с. Лукаші Баришівського р-ну Київської обл. Точна фонетична транскрипція, розповіді різної тематики, а також пісні, замовляння, перекази, записи малих фольклорних жанрів уможливають не тільки ґрунтовне дослідження усіх мовних рівнів ідіолекту, а й зіставний аналіз на часовому та просторовому полі з метою відтворення мовно-культурного образу втраченої частини Полісся.

О.О. Васянович доповнила емпіричну базу досліджуваних говірок польовими матеріалами, зібраними на початку ХХІ ст. у селах, що зазнали радіоактивного впливу, та від переселенців, які зберегли в пам'яті магічні дії впливу (язичницькі і християнські) на такі погодні явища, як засуха, злива, гроза, град [3].

У збірках сучасних діалектних текстів суміжних говірок (західнополіських Г.Л. Аркушина [ГВП], південнокиївських Г.І. Мартинової [ГПК]) виявляємо фраземи різної структурно-семантичної організації, що важливо з точки зору окреслення їх просторового поширення та компонентів зокрема.

Отже, тексти говіркового мовлення Чорнобильської зони є невичерпним матеріалом для досліджень усіх мовних рівнів, зокрема вивчення універсальності явищ фразеовживання в момент живого спілкування, коли до інформації, повідомлення долучається респондент. Зіставний аналіз фразем і їх компонентів дає можливість простежити аналогіїні явища в різних

ареалах однієї мови, на обмеженому міжговірковому просторі, виявити нефіксовані раніше стійкі сполучення слів, стійкість різних діалектних явищ, а також з'ясувати ідіолектну специфіку конкретного носія духовно-матеріальної культури.

1. *Аркушин Г.Л.* Сказав, як два зв'язав. Народні вислови та загадки із Західного Полісся і західної частини Волині. Люблін; Луцьк. 2003.

2. *Аркушин Г.Л.* Словник евфемізмів, уживаних у говірках та молодіжному жаргоні Західного Полісся і західної частини Волині. Луцьк; Люблін. 2005.

3. *Васянович О.О.* Метеорологічні знання та вірування українців на території, постраждалій від Чорнобильської катастрофи // Чорнобылем не зараспе: традиції матеріальної і духоўної культури Усходняга Палесся: зб. наук. артыкулаў: у 2 ч. Ч. 1. Гомель. 2016.

4. *Говірка села Машеве Чорнобильського району.* Ч. 1: Тексти / Уклад.: Ю.І. Бідношия, Л.В. Дика. К. 2003; Ч. 2: Тексти / Уклад.: Г.В. Воронич, Л.А. Москаленко, Л.Г. Пономар. К. 2003.

5. *Гриценко П.П.* Матеріали для діалектного фразеологічного словаря українського Полесся (село Лучанки Овручського району Житомирської області) // Вопросы фразеологии. Труды Самаркандского университета. Вып. 272. № 8. Самарканд. 1975.

6. *Громик Ю.* Фразеологізми середньополіської говірки села Липно Ківерцівського району Волинської області // Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. Вип. 8. Житомир. 2002.

7. *Добролюбова Г.* Красне слово – як золотий ключ. Житомир. 2003.

8. *Касцючок В.М.* Сінанімія і варьянтнасць у дыялектнай фразеалогіі (на матэрыяле гаворак Брэстчыны): аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук. Мінск. 2000.

9. *Касцючок В.М.* Фразеалагічныя сінонімы дзеясловнага тыпу ў палескіх гаворках // Полісся: мова, культура, історія. К. 1996.

10. *Коваль В.И.* Славянская этнофразеология в гендерном аспекте // Грани слова: сборник научных статей к 65-летию проф. В. М. Мокиенко. М. 2005.

11. *Юрчанка Г.Ф.* Слова за слова (Устойливія словазлучэнні ў гаворцы Мсціслаўшчыны). Мінск. 1977.

БГ *Буковинські говірки. Хрестоматія діалектних текстів / Упоряд. Н.О. Руснак, Н.В. Гуйванюк, В.С. Бузинська. Чернівці. 2006.*

ГВП *Аркушин Г.Л.* Голоси з Волинського Полісся (Тексти). Луцьк. 2010.

Говори *Говори української мови (Збірник текстів) / Відп. ред. Т.В. Назарова. К. 1977.*

ГПК *Говірки Південної Київщини. Збірник діалектних текстів / За ред. Г.І. Мартинової. Черкаси. 2008.*

ГС	<i>Хобзей Н., Ястремська Т., Сімович О., Дидик-Меуш Г.</i> Гуцульські світи: Лексикон. Львів. 2013.
ГЧЗ	<i>Говірки Чорнобильської зони.</i> Тексти / За ред. П.Ю. Гриценка. К. 1996.
Доброльожа	<i>Доброльожа Г.</i> Фразеологічний словник говірок Житомирщини. Житомир. 2010.
Мацюк	<i>Мацюк З.С.</i> Що сільце, то нове слівце: словник фразеологізмів Західного Полісся. Луцьк. 2013.
СЗГ	<i>Аркушин Г.Л.</i> Словник західнополіських говірок: у 2 т. Т. 1–2. Луцьк. 2000.
СПГ	<i>Лисенко П.С.</i> Словник поліських говорів. К. 1974.
УЗГ	<i>Українські закарпатські говірки.</i> Тексти / Упор. та примітки: О.Ф. Миголинець, О.Д. Пискач. Ужгород. 2004.
ФС	<i>Фразеологічний словник української мови / Уклад.: В.М. Білоноженко та ін.</i> К. 1993.

REGIONAL FEATURES OF CHORNOBYL ZONE PHRASEOLOGY

In the article on the material of texts collection “Dialects of Chornobyl zone” the phraseological units of dialect speech and their components are analyzed. It reveals not recorded stable combinations of words, the absence of their expected components, the stability of various dialectal phenomena and the systemic phenomena within phraseology.

On the basis of comparative analysis with literary standard, texts and dictionary materials of other related areas the common geographically marked units are defined, the universality of phraseological units usage phenomena, when in the process of communication the unit becomes the central one, particularly in the moment of tragic feelings and memories about them is identified.

Key words: idiom, component of phraseological unit, dialects of Chornobyl zone, dialectal units.